

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Gelkingestraat 41, Groningen
Status: BBP
Periode: 24 maart 2004
Onderzocht door: J.A. van der Hoeve, T. Tel en H. Wierts.
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 24 juli 2004, aanvulling: 27 november 2007

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek naar de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen.

SITUERING/ STRUCTUUR

Gelkingestraat 41 ligt in het bouwblok dat omsloten wordt door de Gelkingestraat, het Hoogstraatje, de Herestraat en de Carolieweg. Dit bouwblok heeft een opmerkelijke verkaveling, vanwege de doorsnijding met gangen of achterontsluitingen van de bebouwing aan de Herestraat. Opvallend is de regelmaat in de verkaveling (voornamelijk in het middelste deel van dit bouwblok), waarbij steeds twee panden aan de Gelkingestraat worden geflankeerd door dergelijke gangen. Dit geldt ook voor de panden Gelkingestraat 41 en 43. Van deze beide gangen heet de zuidelijke het Munsterstraatje (gelegen naast Gelkingestraat 43) en de noordelijke Sieboldsgang (gelegen naast Gelkingestraat 41).

Gelkingestraat 41 is een gedeeltelijk onderkelderd, tweelaags pand met een kap met plat en twee schilden, respectievelijk aan de voorzijde en de noordzijde. Het kapschild aan de voorzijde maakt deel uit van het zadeldak op de (overbouwde) poort tussen de panden Gelkingestraat 39 en 41. Tegen de achtergevel staat een 'modern' trappenhuis, niet alleen ter ontsluiting van de studentenkamers in het pand Gelkingestraat 41 maar ook in enkele belendingen.

BOUWGESCHIEDENIS

Het langgerekte pand Gelkingestraat 41 is een aantal fasen tot stand gekomen, hetgeen nog afleesbaar is in de beide zijgevels. De oudste herkenbare bouwfase omvat het voorste deel van het huidige pand (oppervlak: circa 6 x 10,5 meter). De plaats van de toenmalige achtergevel valt nog te herleiden aan een verticale bouwnaad in de noordgevel, die op de begane grond en de eerste verdieping zichtbaar is. De begane grond van dit deel van het pand is opgetrokken uit hergebruikte middeleeuwse baksteen (tienlagenmaat: 98 cm). Het metselwerk van de eerste verdieping is aanmerkelijk jonger, waarschijnlijk 16de- of 17de-eeuws. Het moet overigens niet worden uitgesloten dat ook de begane grond uit deze periode stamt, waarbij in dat geval de baksteen van een voorganger is gebruikt. In het achterste deel van het pand is op de begane grond ook hergebruikte middeleeuwse baksteen zichtbaar (tienlagenmaat: 98 cm), mogelijk behorend bij een vrijstaand achterhuis.

Al spoedig moet een uitbreiding hebben plaatsgevonden, waarbij achter het bovengenoemde voorhuis een vermoedelijk tweelaags gebouw tot stand kwam. Op de vogelvluchtplattegrond van Groningen door Haubois uit 1643 heeft het pand reeds zijn huidige vorm: een langgerekt, tweelaags pand met een kap. Het metselwerk van de begane grond van de noordgevel (tienlagenmaat: 80 cm) en de sierankers wijzen op een datering in de 17de eeuw. Overigens moet het metselwerk op de eerste verdieping zijn vernieuwd in de (late) 18de of 19de eeuw.

De kaart van Hauboys uit omstreeks 1643, het noorden is op deze kaart links. Boven is een stukje van de Gelkingestraat te zien en onder de gedeelte van de oostwand van de Herestraat. Daartussen is rechts het Munsterstraatje afgebeeld en in het midden de Sieboldsgang.

De kadasterkaart uit omstreeks 1830 met daarop aangegeven de moderne huisnummering.

In de 18de eeuw (of uiterlijk de vroege 19de eeuw) moet het huis ingrijpend zijn gemoderniseerd, zoals nu nog geconcludeerd kan worden uit diverse vensters in de zijgevel. Reeds genoemd is de gedeeltelijke vernieuwing van het metselwerk van de eerste verdieping van de noordelijke zijgevel. Vermoedelijk werd de voorgevel in deze periode verbouwd tot de huidige drielaags lijstgevel

(waarvan een mezzaninoverdieping voor de zolder). Het zadeldak zal daarbij zijn voorzien van een schild- of wolfeind.

In de tweede helft van de 19de eeuw is het huis opnieuw gemoderniseerd. Daarbij werd nagenoeg zeker het voorste deel van het zadeldak voorzien van een dwarskap (evenwijdig aan de straat), die aansloot op het dak van Gelkingestraat 39 c-f en de overbouwde poort. Ook de kroonlijst kreeg een soortgelijke opbouw als dit buurpand. Daarmee werd de indruk van een samenhangend complex gewekt. Verder stammen diverse vensters met zes- en achtruitschuiframes in de zijgevel en de deur naar de bovenwoning uit deze periode. In het interieur zijn nog diverse onderdelen uit deze periode te vinden. De T-stolpramen in de voorgevel zijn van jongere datum (late 19de eeuw/ vroege 20ste eeuw).

In 1927 werd het voorste deel van de begane grond ingericht tot een winkelruimte, waartoe enkele tussenwanden zijn gesloopt. In de voorgevel werd een winkelpui aangebracht. Opvallend was de verdeling van de bovenlichten in liggende ruiten.

In 1995 werd Gelkingestraat 41 gerenoveerd en gemoderniseerd, waarbij onder andere het bestaande zadeldak werd uitgebreid tot een volledige kapverdieping (een kap met plat en twee schilden). Deze renovatie geschiedde in samenhang met de vernieuwing van Gelkingestraat 43, zodat de studentenkamers op de eerste verdieping en de kapverdieping ontsloten konden worden via een gemeenschappelijk trappenhuis. Dit trappenhuis werd achter Gelkingestraat 41 geplaatst. Ook de modernisering van de winkel en winkelpui moeten zijn geschied in 1995.

BESCHRIJVING

gevels

De voorgevel is een drielaags lijstgevel, voorzien van een gepleisterde afwerking met schijnblokken en -strekken boven de vensters. De tweede verdieping is uitgevoerd als een mezzanino. Op de begane grond bevindt zich een winkelpui uit de late 20ste eeuw (na 1984). De vensters op de eerste verdieping bevatten (vernieuwde) T-stolpramen, de mezzaninovensters op de tweede verdieping valramen. Gelet op de maatvoering kunnen de kozijnen uit de late 18de eeuw of vroege 19de eeuw stammen. Boven de vensters van de eerste verdieping zijn ankers zichtbaar, behorend bij de strijk balk van de balklaag boven de eerste verdieping.

Door de afwerking van de voorgevels van de panden Gelkingestraat 39 en 41 en de doorgaande kap (evenwijdig aan de straat) lijkt sprake te zijn van een samenhangend complex, waarvan de overbouwde poort de midden-as vormt. In de verdere opzet van de panden is dat niet het geval.

De noordelijke zijgevel gezien in de richting van de Gelkingestraat.

De noordelijke zijgevel is zichtbaar in de gang tussen de panden Gelkingestraat 39 en 41. Dit is een langgerekte, tweelaags gevel in schoon metselwerk, recent beschilderd in een okergele kleur. Met enige moeite zijn verschillen in het metselwerk te herkennen. Het voorste deel van de begane grond bestaat uit hergebruikte middeleeuwse baksteen (tienlagenmaat: 98 cm). De verdieping is uit beduidend jongere steen opgetrokken, wellicht uit de 16de of 17de eeuw daterend. Een duidelijke bouwnaad markeert de plaats van een voormalige achtergevel, behorend bij een huis van circa 6 x 10,5 meter. Het achterste deel van de begane grond van de noordgevel is eveneens opgetrokken uit hergebruikte middeleeuwse baksteen (tienlagenmaat: 98 cm), hetgeen mogelijk wijst op een vrijstaand achterhuis. Het middelste deel van de begane grond is opgetrokken uit baksteen met een tienlagenmaat van circa 80 cm (wellicht uit de eerste helft van de 17de eeuw?). Het metselwerk van de eerste verdieping van het middelste en achterste deel van de gevel stamt uit de 18de of 19de eeuw (tienlagenmaat: 64 cm). Dit moet tot stand zijn gekomen bij een vernieuwing of herstelling, want volgens de vogelvluchtplattegrond van Groningen door Haubois uit 1643 had ook dit deel van het huis op de begane grond van de noordgevel bevindt zich een diversiteit van deuren en vensters. Direct achter de overbouwde poort bevindt zich een (voormalige) entree tot de bovenwoning, bestaande uit een kozijn met bovenlicht (met ruitvormige invulling met ingezwenkte zijden) en een kussenpaneel-deur, alles uit de tweede helft van de 19de eeuw. Dan volgen vier vensters, alle voorzien van 19de-eeuwse achtritsschuiframes. De datering van het kozijn van het eerste van deze vier vensters is niet duidelijk. De kozijnen van de daarop volgende vensters stammen uit de 18de eeuw of vroege 19de eeuw, zoals opgemaakt kan worden uit de profilering. Onder deze vensters zijn kelderlichten te zien. Het brede venster met het negenruitsschuifraam heeft een 19de-eeuws karakter. Het dubbelkozijn voor twee deuren stamt deels uit de 19de eeuw (links) en deels uit de 20ste eeuw (rechts). Op de plattegrond van 1927 is ter plaatse van het rechter deel van het dubbelkozijn nog een toiletvenster zichtbaar. In het achterste deel van de begane grond bevindt zich een getralied venster uit de late 20ste eeuw, voorzien van een zestienruitsschuifraam.

Een van de ankers in de noordgevel. Dit ankertype werd in de 17de eeuw veel toegepast.

De eerste verdieping bevat eveneens verschillende typen vensters. De voorste twee vensters met zesruitsschuiframes hebben een 19de-eeuws karakter. Dan volgt een venster uit de 20ste eeuw, eveneens voorzien van een zesruitsschuifraam. Mogelijk is dit venster vernieuwd bij de renovatie in de jaren tachtig van de 20ste eeuw. Het daarop volgende venster stamt uit de 19de eeuw. Het onderraam van dit venster is vernieuwd in de 20ste eeuw, het 19de-eeuwse bovenlicht vertoont nog de sporen van een vierdeling. Het kleinere venster met zesruitsschuifraam (behorend bij het magazijn van de winkel)

stamt in zijn huidige vorm uit de 20ste eeuw. Uit de late 18de eeuw of vroege 19de eeuw stamt het kleine venster boven het dubbele deurkozijn op de begane grond. Opmerkelijk is het achtruitsraam. De laatste twee vensters zijn nieuw aangebracht bij de restauratie in de jaren tachtig van de 20ste eeuw. Opmerkelijk is de keuze voor achtruitsschuiframes.

Van de zuidelijke zijgevel is het voorste deel van de begane grond zichtbaar als decor in de winkel van het buurpand, Gelkingestraat 43. Dit deel van de gevel is opgetrokken in hergebruikte middeleeuwse baksteen (tienlagenmaat: 98 cm). Kenmerkend voor het hergebruik is het vrijwel volledig ontbreken van strekken. In het voorste deel van deze gevel bevinden zich sporen van een brede segmentboogvormige doorgang. In de ontlastingsboog bevinden zich twee reparaties met kleine gele bakstenen (op ongeveer 1/3 en 2/3 van de overspanning). De dichtzetting van deze boog is afgewerkt met pleisterwerk. Verder naar achteren zijn sporen zichtbaar van een tweede segmentboogvormige doorgang, aanzienlijk smaller dan de voorste doorgang. De dichtzetting wordt doorsneden door een klein kelderlicht (ook dichtgemetseld). De sporen van doorgangen wijzen op een (tijdelijke) koppeling van de panden Gelkingestraat 41 en 43 in het verleden. Het kelderlicht doet vermoeden dat er een binnenplaats of een ozendrup aanwezig was. Verder zijn er in deze muur sporen van een brede schouw zichtbaar, behorend bij het pand Gelkingestraat 43. De invulling van deze schouw is uitgevoerd in relatief dunne baksteen. Toen deze schouw functioneerde was er sprake van een gemene muur. Naast een secundair ingehakte nis voor in de muur is een rookkanaal zichtbaar, dat in de dikte van de muur is ingewerkt.

De achtergevel is geheel vernieuwd bij de renovatie van het pand omstreeks 1985, toen ook het trappenhuis en de nieuwe kap tot stand zijn gekomen.

beschrijving per bouwlaag

Naar schatting vijf meter achter de voorgevel ligt een rechthoekige kelder met een tongewelf onder het pand (met de kruin haaks op de straat). De maximale hoogte bedraagt circa 1,7 meter. Waarschijnlijk dateert de kelder uit de 17de eeuw. De entree is opgenomen in een kleine uitbreiding aan de achterzijde, waarin een open stalen spiltrap uit de late 20ste eeuw is geplaatst. In de noordelijke zijgevel zijn drie kelderlichten zichtbaar. Het vierde kelderlicht in de plint van de noordgevel is niet zichtbaar in de kelder. De vloer is uitgevoerd in beton.

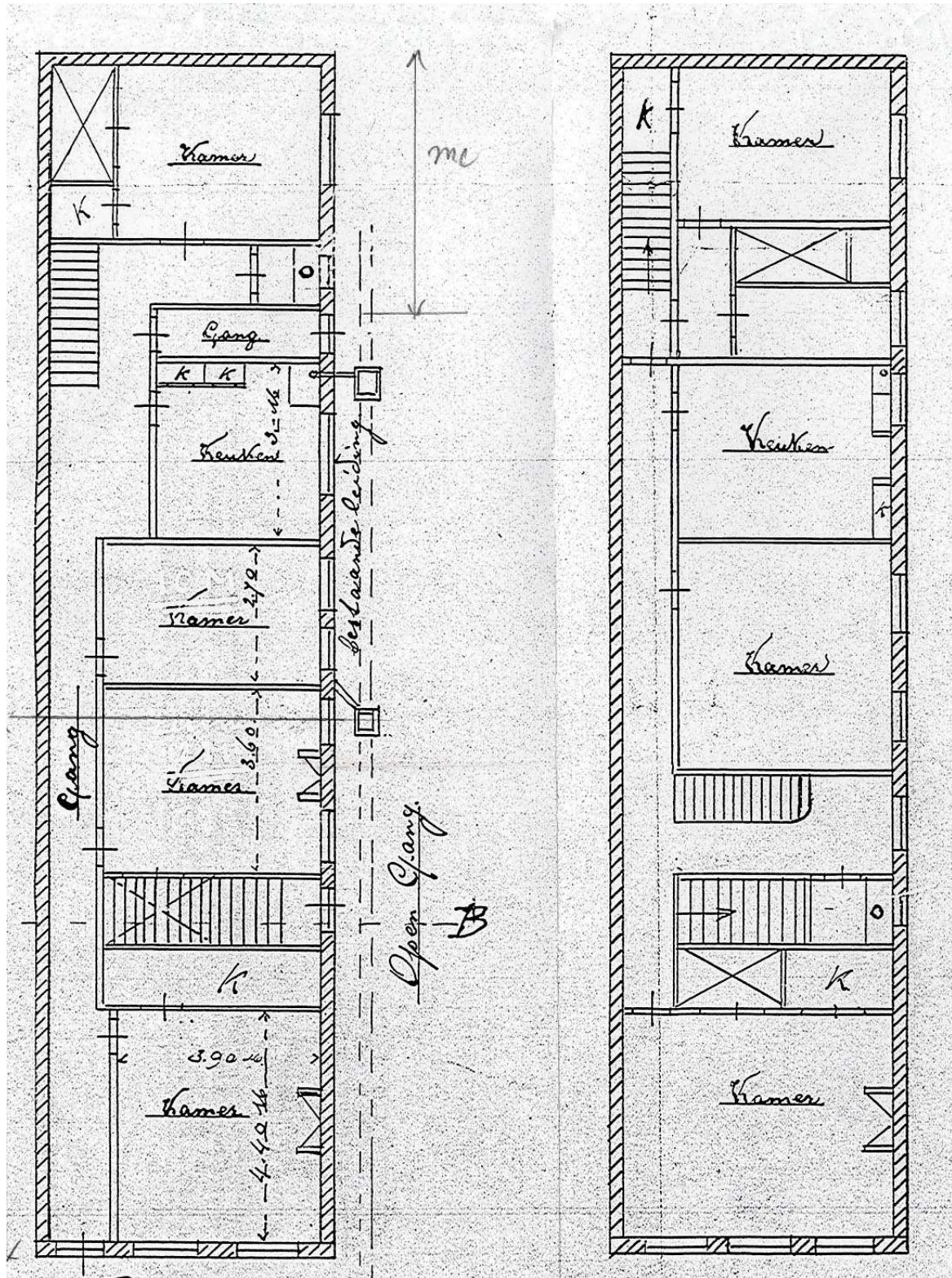
De begane grond bevat een ongedeelde winkelruimte, grotendeels voorzien van een moderne afwerking in de vorm van voorzetwanden en verlaagde plafonds. Opvallend is het niveauverschil in de vloer van circa 40 cm, ongeveer vijf meter uit de voorgevel. Dit niveauverschil markeert de voorzijde van de kelder onder het pand. Op deze plaats stond vanouds de achterwand van de (voormalige) voorkamer, later verbouwd tot winkel (1927). Van het plafond achter deze voormalige voorkamer is bij de laatste renovatie de balklaag in het zicht gehouden; dit is een vermoedelijk 17de-eeuwse, enkelvoudige eikenhouten balklaag. Twee van de balken zijn vernieuwd in grenenhout. De datering van deze balklaag in de 17de eeuw is voornamelijk gebaseerd op het sieranker in de zijgevel. De balken zijn aan de onderzijde afgeschaafd in verband met het aanbrengen van een stucplafond (in de 19de eeuw?). Sparingen in de balken markeren de plaats van een voormalige gang aan de linkerzijde. Een stalen spiltrap ongeveer halverwege de winkelruimte vormt de verbinding met een magazijnruimte op de eerste verdieping, die als magazijnruimte in gebruik zijn bij de winkel.

De eerste verdieping is omstreeks 1995 gerenoveerd. De ontsluiting van de studentenkamers op deze verdieping geschiedt sedertdien via een gang in de nieuwbouw ter linkerzijde (Gelkingestraat 43) en het nieuw gebouwde trappenhuis achter Gelkingestraat 41.

De eerste verdieping bestaat uit vijf achter elkaar gelegen kamers, waarvan de drie voorste worden ontsloten via een korte gang in het huis zelf. Deze gang wordt ontsloten via het naastgelegen pand (Gelkingestraat 43). Opmerkelijk is de kleine halfronde nis in deze gang. De vierde kamer is in gebruik als magazijn bij de winkel en heeft een zelfstandige ontsluiting in de vorm van een stalen spiltrap in de winkel. De achterste kamer wordt rechtstreeks ontsloten vanuit de gang in het naastgelegen pand (Gelkingestraat 43). De voorkamer heeft een sobere 19de-eeuwse vensterwandbetimmering (met panelen in de neggen) en een schouw, voorzien van een

zwartmarmeren schoorsteenmantel met accenten in rood marmer. In het plafond zijn de voorste balken van een enkelvoudige balklaag herkenbaar. Van de twee volgende kamers zijn een kwartronde hoekkast en de forse schouw noemenswaard, beide uit de 19de eeuw. Beide achterste ruimten vertonen geen bijzonderheden in hun huidige afwerking.

De kapverdieping is geheel vernieuwd bij de renovatie van 1995, met inbegrip van de constructie, indeling en interieur-afwerking.

De plattegrond van de begane grond (links) en de verdieping, bestaande toestand in 1927.

WAARDESTELLING

Het pand heeft hoge monumentwaarden vanwege het tenminste 17de-eeuwse casco van gevels, kelder en balklagen. De voorgevel heeft hoge monumentwaarden vanwege de samenhangende, 19de-eeuwse afwerking van de panden Gelkingestraat 39, de overbouwde poort en Gelkingestraat 41. De zijgevels hebben hoge monumentwaarden vanwege de herkenbaar bouwsporen, de 18de- en 19de-eeuwse vensters en ramen.

De indeling van de eerste verdieping heeft positieve monumentwaarden, aangezien deze gebaseerd op de 19de-eeuwse hoofdstructuur. Enkele onderdelen van de interieur-afwerking hebben hoge monumentwaarden: schouwen, kwartronde kast en vensterwandbetimmering. De kapconstructie heeft indifferente monumentwaarden, aangezien deze in vorm en constructie geheel vernieuwd is. Indifferente monumentwaarden gelden ook voor de achtergevel en het trappenhuis (1995).

AANBEVELINGEN

Bij toekomstige verbouwingen is het van belang de zijgevels en balklagen te documenteren.

Bijlage: uittreksel uit het bouwdoossier van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.

Adres : **Gelkingestraat 41**
Bouwdoosnummer : B 7413
D.I.V. bezoek : 10 februari 2004

1927

Eigenaar H. Pieters krijgt een vergunning voor het wijzigen van de indeling op de begane grond door het wegbreken van binnenmuren, het maken van een winkelpui in de voorgevel en het bestemmen en inrichten van de begane grond tot een woning met winkel. Daarnaast worden de bestaande privaten van het gebouw voorzien van een inrichting tot waterspoeling en de faecaliën en het huis- en hemelwater worden afgevoerd naar het riool van de gemeente. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid.

1947

Het oorlogsschaderapport bedraagt f 14,- (glasschade). E. Kunze (Herestraat 9) is eigenaar van het pand.

1985

Er wordt toestemming verleend voor het uitvoeren van werkzaamheden van ondergeschikte betekenis. Het gaat hierbij, gezien de bijgevoegde berekeningen, waarschijnlijk om het vervangen van (een) balk(en) in de verdiepingsbalklaag.

H. Wierds